

NEOLOGISME DE ORIGINE FRANCEZĂ ÎN TEXTELE ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA. FRANȚUZISMELE

COSMINA SIMONA LUNGOCI

Secolul al XIX-lea, perioadă de adânci transformări în viața socială, culturală și politică a Țărilor Române, prezintă o importanță deosebită în istoria limbii române. Ștefan Cazimir a numit limbajul secolului al XIX-lea unul *de tranziție*¹, datorită faptului că, în această perioadă, evoluția sa a cunoscut o serie de transformări mai ample, mai profunde, mai rapide și mai evidente decât în alte perioade.

Dacă în Transilvania, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea s-a recurs la limba latină pentru a reda românei aspectul său de limbă neolatină, mai târziu, în special în Principatele Dunărene, unde tinerii începeau să privească Franța ca pe un model de libertate și ca pe un far al culturii, s-a trecut la îmbogățirea lexicului românesc cu foarte multe împrumuturi din franceză.

Limba franceză dobândește, în perioada la care ne referim, o mare popularitate în rândul românilor. Scriitorii și oamenii de cultură ai vremii încep să publice în limba franceză și să-și poarte corespondența în această limbă, chiar și atunci când scrisorile se adresau unor români. Aceasta devenise o practică

¹Ștefan Cazimir, *Alfabetul de tranziție*, Ediția a doua, revăzută, București, Editura Humanitas, 2006, p. 83.

obișnuită pentru intelectualii români ai secolului al XIX-lea, care ajunseseră să stăpânească foarte bine această limbă, folosind-o chiar și în cele mai mărunte însemnări personale.

Acest lucru a avut însă consecințe negative în planul exprimării în limba română, determinând uneori apariția unor construcții incoerente, a unor ezitări în alegerea celor mai potriviți termeni, apariția unor „franțuzisme rebarbative”²: „[...] unora le vine mai ușor să-și formuleze și să-și exprime gândirile abstracte în franțuzește, chiar când nu vorbesc franțuzește și chiar când nu pot vorbi franțuzește, din neobișnuință. De aici franțuzismele în construcții ori măcar în cuvinte. De aici, adesea, când se feresc de franțuzisme, o stângăcie, ori un deficit în justetea și nuanțarea exprimării”³.

Moda francofonă, foarte activă în secolul al XIX-lea, avea să devină însă exagerată, astfel încât unii autori de literatură au scris o serie de comedii în care, prin personajele lor, ridiculizează acest lucru. Combaterea acestei tendințe, prin ridiculizarea exceselor de îmbrăcăminte, a moravurilor, a limbajului și, în general, a manifestărilor acestor personaje, a fost ilustrată prin operele lui C. Facca, C. Negruzzi, V. Alecsandri, I. L. Caragiale, B. P. Hasdeu ș.a., opere care au avut un răsunet deosebit în cultura vremii și nu numai, contribuind la orientarea limbii literare pe căile ei firești de dezvoltare. Aceste opere satirizau galomania, pocirea limbii române prin folosirea unui jargon franțuzit. Acest jargon era, de altfel, dovada ridiculizării la care erau supuși francofilii exagerați și insuficient de culți ai timpului. Deși au ridiculizat aceste personaje, scriitorii mențio-

²Ion Roman, *Cuvânt înainte* în Ion Ghica, *Opere*, IV. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii, glosar și bibliografie de Ion Roman, București, Editura Minerva, 1985, p. XIII.

³Garabet Ibrăileanu, *Cultură și literatură*, București, Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co., s.a., p. 77.

nați folosesc ei înșiși în textele lor cuvinte de origine franceză, încă în forme intermediare. Așadar, boala franțuzismelor „nu era a persoanelor, ci a epocii care acumula neologismele și până a le găsi o formă potrivită treceau printr-o fază ingrată”⁴.

Prin urmare, se remarcă în textele secolului al XIX-lea o serie se particularități lingvistice specifice vremii, explicate prin faptul că procesul de integrare, dar mai ales de adaptare a neologismelor este unul îndelungat. Până la desăvârșirea procesului de adaptare s-au folosit cuvinte și construcții franceze în forme intermediare, destul de comice din perspectiva limbii de astăzi. Este vorba de o serie de substantive, adjective, verbe și expresii prezentând forme foarte apropiate de cuvintele și expresiile franceze originare, neadaptate încă sistemului fonetic al limbii române. Astăzi, unele dintre aceste cuvinte și expresii nu mai sunt în uz, marea majoritate a acestora însă au înregistrat de-a lungul timpului evoluții fonetice care au dus la apariția formelor existente în limbajul actual.

Asupra acestor forme lingvistice, identificate în texte aparținând unor scriitori și oameni de cultură ai secolului al XIX-lea, ne propunem să ne oprim în studiul de față.

Precizăm faptul că am supus analizei texte nu doar din sfera beletristicii, ci și corespondențe, fragmente memorialistice, studii literare, culturale și sociale, toate aparținând unor scriitori și oameni de cultură reprezentativi pentru secolul al XIX-lea: Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Garabet Ibrăileanu. Desigur că cercetarea ar putea fi extinsă și asupra altor texte, inventarul lingvistic realizat nefiind exhaustiv.

Cuvintele supuse analizei au fost grupate pe categorii morfologice, cel mai bine reprezentate fiind substantivele, urmate

⁴Sultana Craia, *Francofonie și francofilie la români*, București, Editura Demiurg, 1995, p. 19.

de adjective și verbe, locuțiunile și expresiile fiind și ele destul de frecvent întâlnite.

Substantive:

- *amplouaiat* (cf. fr. *employé*);
- *bazețe* (cf. fr. *bassesse*);
- *cont-randu*, întâlnit chiar cu forma din limba franceză, *compte-rendu*;
- *concherant* (cf. fr. *conquérant*);
- *consiliu* „sfat” (cf. fr. *conseil*);
- *convicție* (cf. fr. *conviction*);
- *contredansă* (cf. fr. *contredanse*);
- *demarșă* (cf. fr. *démarche*);
- *drum de fier* (cf. fr. *chemin de fer*);
- *eschisă* (cf. fr. *esquisse*);
- *isprit* (cf. fr. *esprit*);
- *jalusie* (cf. fr. *jalousie*);
- *lieutenant* (cf. fr. *lieutenant*);
- *marșandă* (cf. fr. *marchand, -ande*);
- *memuar* (cf. fr. *memoir*);
- *ocasion / ocazion* (cf. fr. *occasion*);
- *pansion* (cf. fr. *pension*);
- *parter* „rond de flori” (cf. fr. *parterre*);
- *rezon* (cf. fr. *raison*);
- *seanță* (cf. fr. *séance*);
- *sujet* (cf. fr. *sujet*);
- *telegram* (cf. fr. *télégramme*);
- *uvraj / uvragiu* (cf. fr. *ouvrage*);
- *veracitate* (cf. fr. *véracité*).

Adjective:

- *astuțios* (cf. fr. *astucieux*);
- *broșat* (cf. fr. *broché*);
- *impacient* (cf. fr. *impatient*);

- *jalus*, ă (cf. fr. *jaloux, jalouse*);
- *precios*, oasă (cf. fr. *précieux, euse*);
- *repurtat*, ă (cf. fr. *remporté, e*);
- *retirat* (cf. fr. *retiré*);
- *rezonat*, ă (cf. fr. *raisonné, e*);
- *solanel / solemnel* (cf. fr. *solennel*).

Verbe:

- *a compta* (cf. fr. *compter*);
- *a se concerta* (cf. fr. *se concerter*);
- *a consista* (cf. fr. *consister*);
- *a se dresa* (cf. fr. *se dresser*);
- *a se mefia* (cf. fr. *se méfier*);
- *a rediga* cu ind. prez. *redigi* și forma de participiu *redigat*, care prezintă și varianta *a se redija* (cf. fr. *rédigier*);
- *a scamonta* (cf. fr. *escamonter*).

Expresii:

- *a face o întrebare* (cf. fr. *faire une demande, une question*);
- *a face tapiserie* (cf. fr. *faire tapisserie*);
- *a (-și) face scuzele* (cf. fr. *faire ses (des) excuses à qqn.*);
- *a fi tratat de ...* (cf. fr. *traiter qqn. de ...*);
- *a trece de ...* („om cu duh”) (cf. fr. *passer pour ...*);
- *a avea o explicare cu ...* (cf. fr. *avoir une explication avec qqn.*);
- *a fi în grijă despre* (cf. fr. *être soucieux de ...*);
- *fiind dar că* (cf. fr. *étant donné que*);
- *din timp în timp* (cf. fr. *de temps en temps*);
- *bărbat (om) de spirit* (cf. fr. *homme d’esprit*);
- *de ordinar* (cf. fr. *d’ordinaire*).

Aceste cuvinte și expresii au fost însușite în limba română conform principiului preluării *tale quale* sau în forme cât mai apropiate de prototip, fiind adoptate, însă nu și adaptate, „păstrând, în cuprinsul limbii române, aerul unor oaspeți exotici, care refuză încetățenirea”⁵. Formele lingvistice exemplificate nu mai sunt astăzi în uz, ele înregistrând de-a lungul timpului evoluții fonetice. A trebuit să treacă un timp apreciabil până ce vorbele străine, după cum ceruse și Heliade în gramatica lui din 1828, „să se înfățișeze în haine rumânești și cu mască de rumân înaintea noastră”⁶.

De-a lungul timpului, au existat atât susținători, cât și opozanți ai influenței franceze. Pe de o parte, a fost apreciat faptul că, prin contribuția limbii franceze, limba noastră s-a îmbogățit, a dobândit mai multă precizie și eleganță, pe de altă parte însă, influențele excesive la care era supusă limba română riscau să o deformeze și să-i altereze specificul: „l’abus de la langue française nous a valut des termes et des tournures qui n’avaient pas leur raison d’être; il a altéré l’accent, a déformé le syntaxe, et le roumain a payé les dons qu’il a reçus par une diminution d’originalité”⁷.

Bibliografie

Alecsandri, Vasile, *Opere*, IX, *Corespondență (1861-1870)*. Ediție îngrijită, traduceri, note și indici de note de Marta Anineanu, București, Editura Minerva, 1982.

Alecsandri, Vasile, *Opere*, X, *Corespondență (1871-1881)*. Ediție îngrijită, traduceri, note și indici de note de Marta Anineanu, București, Editura Minerva, 1985.

⁵ Ștefan Cazimir, *Op. cit.*, p. 90.

⁶ Ion Heliade Rădulescu, *Gramatică românească*, Sibiu, 1828, p. XLI.

⁷ Al., Demetrescu, *L’influence de la langue et de la littérature française en Roumanie*, Lausanne, Corbaz, 1888, p. 72.

Alexandrescu, Grigore, *Memorial de călătorie (Mănăstirile de peste Olt)*, București, Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co., s.a.

Alexandrescu, Grigore, *Opere complete. Poezii și proză*, Ediție îngrijită de George Băiculescu, București, Editura Cugetarea-Georgescu Delafras s.a.

Cazimir, Ștefan, *Alfabetul de tranziție*. Ediția a doua, revăzută, București, Editura Humanitas, 2006.

Craia, Sultana, *Francofonie și francofilie la români*, București, Editura Demiurg, 1995.

Demetrescu, Al., *L'influence de la langue et de la littérature française en Roumanie*, Lausanne, Corbaz, 1888.

Ghica, Ion, *Opere*, IV. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii, glosar și bibliografie de Ion Roman, București, Editura Minerva, 1985.

Heliade Rădulescu, Ion, *Gramatică românească*, Sibiu, 1828.

Ibrăileanu, Garabet, *Cugetări*, București, Editura Albatros, 1989.

Ibrăileanu, Garabet, *Cultură și literatură*, București, Editura Librăriei “Universala” Alcalay & Co. s.a.

Ibrăileanu, Garabet, *Spiritul critic în cultura românească*, Chișinău, Editura Cartier, 2000.

Kogălniceanu, Mihail, *Despre literatură*. Culegere, note și cuvânt înainte de Dan Simonescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956.

Kogălniceanu, Mihail, *Opere*. Vol. I: *Beletristică, studii literare, culturale și sociale*. Text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Dan Simonescu, București, Editura Academiei, 1974.

Kogălniceanu, Mihail, *Scrisori*. Texte îngrijite, adnotate și prezentate de Augustin Z. N. Pop și *Note de călătorie*. Texte îngrijite, adnotate și prezentate de Dan Simonescu, București, Editura pentru Literatură, 1967.

NÉOLOGISMES D'ORIGINE FRANÇAISE DANS LES TEXTES ROUMAINS DU XIXE SIÈCLE

Abstract

Au XIXe siècle la société roumaine a évolué influencée par la culture, la civilisation et la langue française et, comme conséquence, le français a acquis une grande popularité parmi les Roumains. Les écrivains et les

intellectuels roumains de cette époque arrivent à maîtriser très bien cette langue et commencent à écrire en français. Ce fait a eu des conséquences négatives au niveau de l'expression en roumain, dans le sens de l'apparition de certaines constructions incohérentes à cause de l'utilisation des mots d'origine française, ayant encore des formes intermédiaires entre le roumain et le français. Il s'agit des mots français adoptés par le roumain, mais pas encore adaptés au système phonétique roumain.

Dans cet ouvrage nous nous proposons de présenter quelques expressions et mots de ce type, identifiés au niveau de certains textes appartenant à quelques écrivains et intellectuels représentatifs du XIXe siècle.